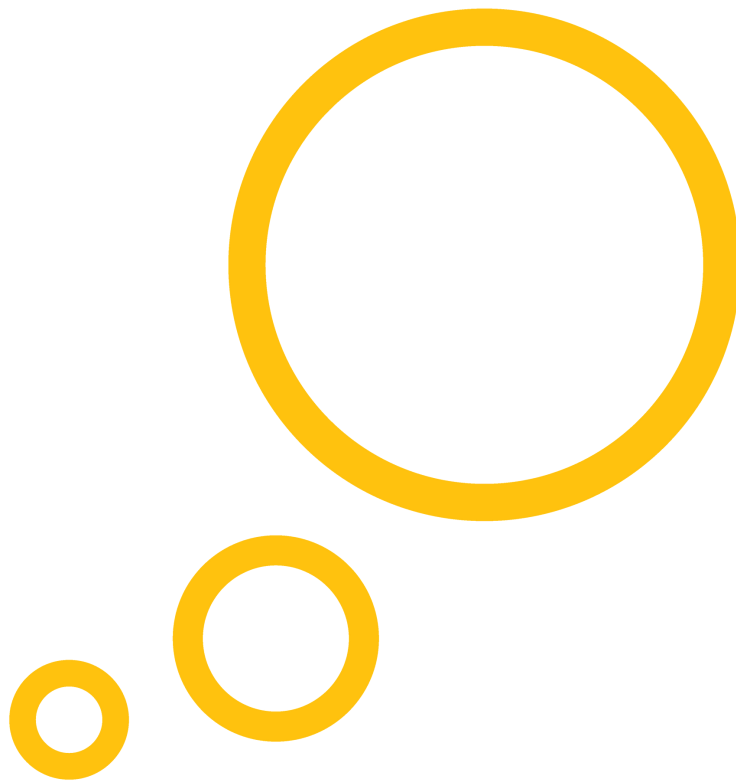

Eurooppalainen sivistyskeskustelu

Raportti asiantuntijaryhmän työskentelystä

Sivistystila-sarja osa 1

Nina Hjelt, Anri Heinonen, Milla Holmberg (toim.)

Kvs

Säätiö • Foundation

Sisällys

Tausta: Sivistystila kutsuu osaksi sivistystehtävää	2
1. Työpaja 1: Eurooppalainen sivistyskeskustelu: tavoitteet ja toteutus	5
2. Menneisyys: eurooppalaisen sivistyskäsitteiden juuret	6
3. Nykyisyys: sivistyskeskustelun aiheita	10
4. Tulevaisuus: millaista sivistyskeskustelua tarvitsemme?	14
5. Ajatuksia Sivistystilan sisällöiksi	17
6. Lopuksi	18
Liitteet	19
Liite 2. Käsitteitä	25
Lähteitä ja luettavaa	26
Asiantuntijoiden esittelyt	28

Tausta: Sivistystila kutsuu osaksi sivistystehtävää

Tänä päivänä Suomi tunnetaan kansainvälisesti korkean osaamisen yhteiskuntana. Menestys erityisesti OECD:n lasten ja aikuisten osaamisvertailuissa, Pisassa ja PIAACissa, tuo Suomeen koulutusturisteja. Monissa vertailuissa Suomi nähdään yhtenä maailman parhaista maista elää. Miten olemme tämän kaiken saavuttaneet?

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr.) haluaa avata yhteiskunnallista keskustelua kasvatuksen ja sivistyksen arvopäämääristä. Muodostamme yhteistä ymmärrystä yhteiskunnan sivistystehtävästä, sen kentästä ja toiminnasta. Sivistys ei ole ylhäältä alas annettu asia, vaan yhteinen ponnistus, johon jokainen yhteiskunnan jäsen osallistuu. Käsitteet sivistyksen määritelmästä ovat tietenkin moninaiset, mutta aihe koskettaa jokaista suomalaista. Jokaisella tulee olla mahdollisuus osallistua keskusteluun. Tätä varten haluamme koota tietoon ja tutkimukseen perustuvaa pohjaa ja antaa työkaluja ja kanavan sivistystehtävän muotoiluun osallistumiseksi. Haluamme osallistaa ja vahvistaa kansalaisten ääntä tulevaisuuteen suuntaavan kasvatuksen ja koulutuksen saralla.

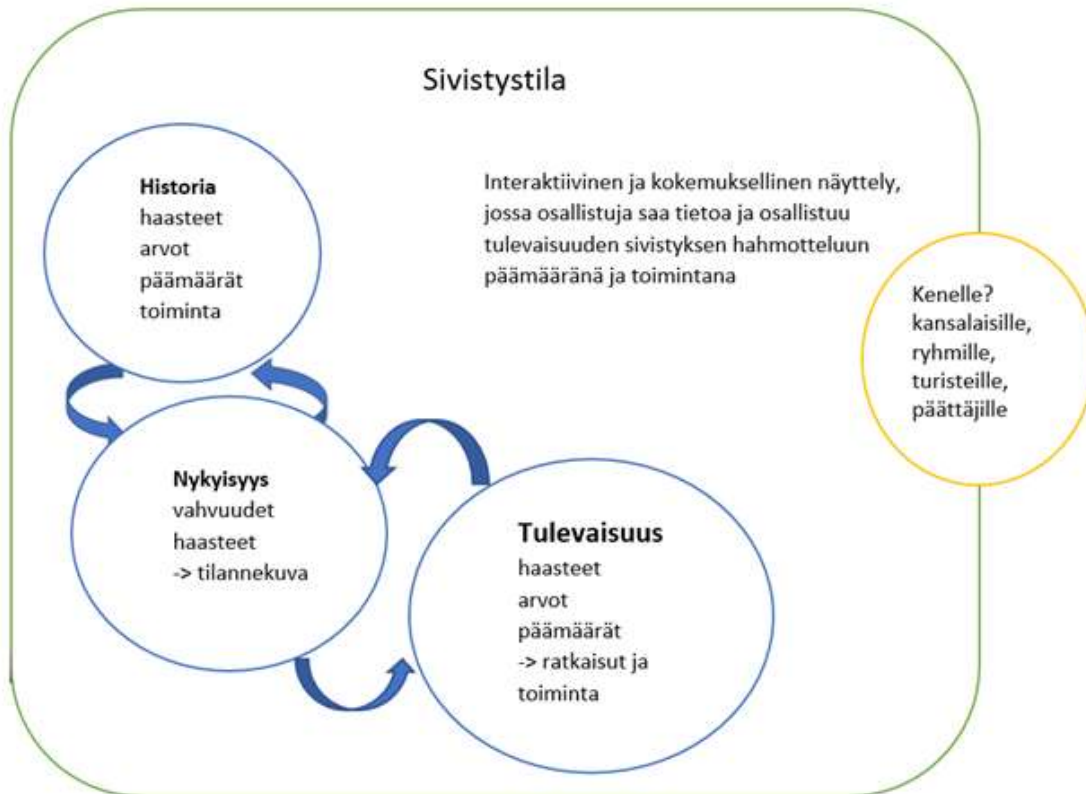
Yhteiskunta uusintaa ja uudistaa itseään järjestelmällisesti kasvatuksen ja koulutuksen avulla. Tulevaisuuden yhteiskuntaa ja maailmaa hahmotellessamme meidän tulee tunnistaa ja arvioida koulutuspolitiikkaa ohjaavia arvoja ja tavoitteita.

Suomalaisessa koulutuspolitiikassa ja kasvatustyössä sivistys on 1870-luvulta saakka nähty sekä päämääränä että välineenä. Sivistynyttä kansaa kasvatettiin aikanaan alamaista kansalaisiksi. Demokraattisten yhteiskuntien edellytyksenä nähtiin lukutaitoinen ja informoitu väestö. Kuitenkin myös ihmisen henkilökohtaisella kasvulla ja kehityksellä on nähty olevan itseisarvo.

Tulevaisuus nähdään usein ongelmien värittämänä. Onkin totta, että vastassamme on viheliäisiä ongelmia. Niiden ratkaisemiseen haemme reflektiopohjaa menneestä. Olemme Suomessa aiemminkin selvinneet haasteista sivistyksen avulla. Meillä on edellytykset vastata jatkossakin edessämme oleviin haasteisiin. Tämä vaatii kuitenkin ajassamme sivistysihanteen ja sen päämäärien uudelleentarkastelua sekä niiden viemistä käytännön tasolle. On tärkeää kyetä yhtäältä luomaan arvopohjaisia tavoitteita sekä toisaalta tunnistamaan ja arvioimaan erilaisia vaikutteita oppimisen ja sivistyksen edistämisympäristöjen takana.

Kansanvalistusseura avaa vuonna 2022 yleisölle Sivistystilan. Sivistystila on fyysinen paikka, joka kutsuu laajasti ihmisiä katsomaan suomalaisen sivistyksen ja koulutuksen tarinan kautta tulevaisuuteen.

Sivistystilassa jokainen pääsee osaksi sivistyksen tarinaa.

Kuva: Sivistystila

Sivistystilan on määrä avautua loppukeväällä 2022, mutta kehittäminen jatkuu avaamisen jälkeenkin. Vuonna 2024 Kvs täyttää 150. Juhlavuosi tullaan huomioimaan myös Sivistystilassa.

Kutsuimme Sitran Sivistys+ -ohjelman tuella koolle asiantuntijaryhmän tuottamaan neljässä työpajassa sisältöjä Sivistystilaan. Työpajojen teemat kietoutuvat toisiinsa. Kussakin työpajassa on eri näkökulma, josta sivistystä tarkastellaan.

Työpajojen teemat

1/Eurooppalainen sivistyskeskustelu

Elinikäisen oppiminen ja aikuiskasvatuksen humanistinen perusta, kansainvälinen keskustelu ja viitekehys sekä tämän liittyminen muuhun sivistyskeskusteluun. Suomalaisessa keskustelussa eurooppalaiset vaikutteet ovat olleet vahvassa asemassa; kansainvälisellä keskustelulla on suorat linkit myös suomalaisiin ratkaisuihin.

- Mitä Euroopassa ajatellaan sivistyksen tähtävistä aikuiskasvatuksesta ja sen tulevaisuudesta?

2/ Sivistys kuuluu kaikille

Koulutuksen, kasvatuksen ja muun sivistystyön laajentaminen kaikkien saataville suomalaisessa yhteiskunnassa. Koulutusjärjestelmämme ja vapaan sivistystyön historian isot visiot ja käännekohtat tasa-arvon edistämiseksi sekä näiden tulevaisuuden näkymät. Syrjintä ja eriarvoisuus kasvatuksen kentillä.

- Mitä kuuluu tasa-arvolle ja ihmisarvolle suomalaisen sivistyksen perustana?
- Millaista yksilöiden ja ryhmien ulossulkemista kasvatuksen kentillä tapahtuu ja miten voisimme toimia paremmin?

3/ Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen

Rajallinen planeettamme ja muut tulevaisuuden haasteet. Uudet sivistystarpeet ekologisesti ja sosiaalisesti kestäväen tulevaisuuden saavuttamiseksi.

- Millaisia ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden ongelmia kohtaamme?
- Miten ne vaikuttavat sivistystehtävän päämääriin – vai vaikuttavatko?

4/ Sivistyksen monet motiivit

Kasvatuksen kentillä kilpailevat intressit. Kasvatuksessa halutaan osin säilyttää ja osin uudistaa yhteiskuntaa.

Oppimiselle eri yhteyksissä asetettavia päämääriä.

- Onko oppimisen tavoitteena yhteiskunnassa käytännössä työelämässä ja kilpailussa hyödynnettävät tiedot, taidot ja osaaminen?
- Onko oppiminen pakkoa vai mahdollisuutta?
- Millaisia tulevaisuuden näkymiä kasvatuksen kentällä kilpailevat eri intressit avaavat?

Sivistystilan sisällöt on tuotettu asiantuntijayhteistyössä. Suuri kiitos asiantuntijaryhmämme jäsenille, jotka ovat heittäytyneet työskentelyyn ja tehneet siitä laaja-alaisen ja kriittisen:

Anna Finnilä (Helsingin kaupunginmuseo), Jenni Helakorpi (Helsingin yliopisto), Ulpukka Isopahkala-Bouret (Turun Yliopisto), Maria Joutsenvirta (Aalto-yliopisto), Heli Kautonen (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), Anna-Kaisa Koski (Punos -työryhmä), Jutta Kujasalo (Heureka), Vesa-Matti Lahti (Sitra), Erkki Laininen (OKKA-säätiö), Riikka Leskinen (Keskustakirjasto Oodi), Markus Liimatainen (YLE), Jyri Manninen (Itä-Suomen yliopisto), Minna Mattila-Aalto (TTS Työtehoseura ry), Reijo Miettinen (Helsingin yliopisto), Ki Nurmenniemi (Punos -työryhmä), Samu Nyström (historioitsija), Eero Ojanen (Kriittinen korkeakoulu), Perttu Pölönen, (Perttu Productions Oy), Hanna Rahkonen (Suomen opettajaksi opiskelevien liitto, SOOL), Anneli Rautiainen, (Opetushallitus), Sanna Rekola (Sitra), Katariina Stenberg (Helsingin yliopisto), Marita Salo (Opintokeskus Sivis), Riikka Suhonen (Helsingin yliopisto), Ilona Taimela (Ilmiömuotoilu Oy), Tuukka Tomperi (Tampereen yliopisto), Lauri Tuomi (Kvs-säätiö), Jaakko Vilja (Kriittinen korkeakoulu), Björn Wallen (Vapaa Sivistystyö ry), Anneliina Wevelsiep (Kansalaisfoorumi), Anna-Karin Öhman (Svenska Folkhögskolans vänner).

Työpajan suunnittelusta ja ohjauksesta ovat vastanneet Anri Heinonen, Nina Hjelt ja Milla Holmberg Kvs-säätiöstä sekä Severi Hämäri ja Markus Neuvonen Kriittisestä korkeakoulusta.

Raportin koostamisesta vastasivat Anri Heinonen, Nina Hjelt ja Milla Holmberg.

1. Työpaja 1: Eurooppalainen sivistyskeskustelu: tavoitteet ja toteutus

Eurooppalainen sivistyskeskustelu -teematyöskentely on ensimmäinen Sivistystilan neljän teeman sarjassa. Teematyöskentelyyn osallistuivat: Anna Finnilä, Heli Kautonen, Vesa-Matti Lahti, Jyri Manninen, Minna Mattila-Aalto, Reijo Miettinen, Eero Ojanen, Hanna Rahkonen, Sanna Rekola, Marita Salo, Katariina Stenberg, Riikka Suhonen, Ilona Taimela, Tuukka Tomperi, Lauri Tuomi ja Jaakko Vilja.

Teematyöskentelyn sisältö

- Verkko keskustelu: alkukeskustelua työpajan teemasta koko asiantuntijaryhmälle avoimella verkkoalustalla muutaman viikon aikana.
- Esiwebinaari: tunnin mittaisessa esiwebinaarissa työpajan osallistujat tutustuivat aiheeseen ja toisiinsa ennen yhteistä työpajaa.
- Yhteinen työpaja: aiheeseen paneutunut hankkeen ensimmäinen, puolen päivän mittainen työpaja 28.4.2021 järjestettiin Covid 19 -pandemian vuoksi virtuaalisesti. Yhteinen työpaja toteutettiin Learning Cafe -menetelmällä. Ryhmä jaettiin keskustelemaan pienryhmiin yhdestä ennalta määrätystä tehtävästä kerrallaan. Työpajaan osallistuneet asiantuntijaryhmän jäsenet pureutuivat niiden kysymysten etsimiseen ja muotoilemiseen, jotka auttavat meitä ymmärtämään, arvioimaan ja luomaan sivistyksen päämääriä ja arvopohjaa tulevaisuuteen suunnattaessa. Ajatuksia koostettiin sähköisen fläppitaulun (Miro) avulla.

Eurooppalainen sivistyskeskustelu -työpajaraportissa kuvaamme

- miten kansainväliset ajatusvirtaukset ja tapahtumat ovat muovanneet suomalaista keskustelua ja koulutuspolitiikkaa eri aikoina
- kuinka käsityksemme sivistyksen ihanteista sekä koulutusjärjestelmämme kehitys 1800-luvun lopulta noudattavat laajempaa eurooppalaista kehityskaarta

Raportti kokoaa yhteen esiwebinaarissa, verkkokeskustelussa ja työpajassa tuotettua keskustelua ja kirjallisia kommentteja. Monet keskustelussa esille nousseet asiat tulivat esille mainintoina. Tämän vuoksi raportin loppuun on lisätty tausta-aineistoja keskustelulle.

2. Menneisyys: eurooppalaisen sivistyskäsityksen juuret

Tässä luvussa kokoamme asiantuntijaryhmän keskustelua eurooppalaisen sivistyskäsityksen muotoutumisesta. Keskusteluissa eurooppalaisen sivistyskäsityksen ydinarvoiksi tunnistettiin ihmisoikeudet, oikeudenmukaisuus, demokratia ja siihen kuuluva aktiivinen kansalaisuus.

”Eikö sivistykseen kuulu olennaisesti yhteiskunnallinen osallistuminen, esimerkiksi työväenliikkeen parissa jopa vallankumouksellinen sellainen? Toki sivistyksen varjolla on pyritty myös hillitsemään ja kontrolloimaan erityisesti työväenluokkaa.” Riikka Suhonen

Kysymyksiä työskentelyssämme

- Ketkä ajattelijat ja mitkä tapahtumat, käännekohtat ja ilmiöt ovat merkittävästi muokanneet eurooppalaista sivistyskäsitystä ja koulutusjärjestelmien kehitystä?
- Kuinka sivistyksestä on historiassa keskusteltu?
- Mitkä historialliset ajattelutavat vaikuttavat yhä ajatteluun?

Työpajassa todettiin, että eurooppalaisen sivistyskäsityksen perustana ja lähtökohtana voidaan pitää antiikin kaupunkivaltioissa kehittyneitä tieteitä ja ajattelun taitojen koulukuntia, Aristoteleen ja Platonin perustamia kouluja sekä myöhemmin antiikin Rooman rakentamaa imperiumia. Aristoteles ja Sokrates ovat ajattelullaan ohjanneet yksittäisten hyvien tekojen sijaan kehittämään hyveellisyyttä, laajasti hyvää tuottavaa toimintaa.

Sivistyskäsityksemme taustojen ymmärtämiseksi reformaatio, Raamatun kääntäminen eri kielille ja kirjapainotaito ovat merkittäviä käännekohtia. Näistä eteenpäin protestanttisilla instituutioilla oli erityinen tarve kaikkien sivistämiselle. Valistus, sen jälkeen vallankumoukset, nouseva nationalismi ja kapitalismi sekä niiden esiin pakottamat demokraattiset instituutiot muodostavat seuraavan virtauksen.

Valistukseen kuulunut sivistysprojektin edistysusko on sittemmin järkkynyt. Käännekohtana voidaan pitää toista maailmansotaa ja ajatusta universaaleista ihmisoikeuksista sekä globaalin vastuun tulemistä osaksi sivistysihannetta. 1970-luvun öljykriisi toi ympäristökysymykset kasvatuseräpäälle.

Työpajassa tuotettuun aikajanaan kuvattiin eurooppalaisia ja suomalaisia ajattelijaita, käännekohtia ja ilmiöitä.

Klassinen sivistys ja valistuksen perintö

Teeman verkkoalustalla käsiteltiin käännekohtia tai tapahtumia, jotka ovat muokanneet eurooppalaista sivistyskäsitystä ja koulutusjärjestelmää. Eurooppalaisen sivistyskäsityksen juurina nähdään Jaakko Viljan mukaan ainakin antiikin kaupunkivaltioissa kehittyneet tieteet ja ajattelun taitojen koulukunnat sekä Aristoteleen ja Platonin perustamat koulut. Myöhemmin Rooman imperiumi pakotti yksilöt löytämään henkisistä harjoituksista ja opiskelusta välineitä ymmärtää ympäröivää maailmaa ja tulemaan toimeen maailmankuvien törmäysten kanssa. Nämä olivat Viljan mukaan ensimmäisiä systemaattisia tapoja yksilölle jäsentää omaa paikkaansa ja vastuitaan maailmassa.

Myös Minna Mattila-Aalto nosti esiin hallinnan näkökulman. Kun yhteisö on saavuttanut tietyn koon, on noussut tarve hallita ihmismassoja. Sivistys on ollut tähän toimiva keino. Ihmisille on tarjottu kehittymisen ja hyvinvoinnin mahdollisuuksia. Esimerkiksi Aristoteleen ajatukset etiikasta ja Sokrateen opetukset hyveellisestä toiminnasta ovat ohjanneet ihmisiä kehittämään yksittäisten hyvien tekojen sijaan hyveitä. Ajatuksena on ollut, että hyvä elämä saavutetaan hyveellisellä toiminnalla. Se perustuu teoreettisen tiedon ja loogisen päättelyn lisäksi myös sydämen sivistykseen. Tällä viitataan emotionaaliseen ja kokemukseen perustuvaan ymmärrykseen siitä mikä on hyvää ja hyvää elämää sekä valmiuteen arvioida tilanteita itsensä ulkopuolelta.

Jaakko Viljan mukaan reformaatio, Raamatun kääntäminen kansojen kielille ja kirjapainotaito loivat sivistyskäsityksemme taustojen ymmärtämisen kannalta merkittävän käännekohdan. Reformaatiosta eteenpäin protestanttisilla instituutioilla oli erityinen tarve aivan kaikkien sivistämiselle. Tämä kehitys palveli monenlaisia myös ei-aiottuja tarkoituksia.

Asiantuntijaryhmässä nostettiin valistuksen merkitys sivistys-käsitteen filosofisina juurina. Valistuksen jälkeiset vallankumoukset, nouseva nationalismi ja kapitalismi, sekä niiden esiin pakottamat demokraattiset instituutiot muodostavat seuraavan virtauksen, jossa muodostui uusi, maallinen tarve kaiken kansan sivistämiselle, kuvasi Vilja.

Reijo Miettisen mukaan sivistys-käsitteemme pohjaa ennen kaikkea saksalaiseen (Bildung) ja pohjoiseurooppalaiseen (bildning) käsitteisiin. Sivistykselle on vaikeaa löytää englanninkielistä vastinetta, usein se on käännetty muotoon self-formation. Alan englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa siitä käytetään tyypillisesti alkuperäistä saksankielistä ilmaisua Bildung.

Klassisen sivistyskäsitteen perustuksenlaskijoihin Miettinen lukee muun muassa Johann Gottfried von Herderin, Alexander von Humboldtin ja Georg Wilhelm Friedrich Hegelin. Opetussuunnitelmaa ja kouluopetusta koskevassa keskustelussa saksalainen Wolfgang Klafki on Miettisen mukaan noussut tärkeäksi teoreetikoksi. Vapaata kansansivistystyötä koskevassa keskustelussa tanskalainen Ove Korsgaard on puolestaan ollut keskeinen teoreetikko.

Valistusfilosofi Jean-Jacques Rousseau katsoi, että sivistys ja sivilisaatio turmelevat ja kahlitsevat ihmisen. Mattila-Aalto kommentoi Rousseaua todenneen myös, että mielikuvituksen ihmisen liian suuret odotukset saavat ihmisen pettymään. Immanuel Kant liitti sivistykseen emansipaation, vapautumisen ja aikuisuuden erotuksena henkisestä alaikäisyydestä, jolla viitataan kyvyttömyyteen toimia "järjellisesti" ulkopuolisesta ohjailusta riippumattomana. Minkä virtojen vietävänä on nykyihminen, kysyi Mattila-Aalto.

Ilona Taimela nosti keskusteluun 1789 käynnistyneen Ranskan vallankumouksen vaikutuksen sivistyskäsityksemme. Vallankumouksen kuuluisina vaatimuksina olivat vapaus, veljeys ja tasa-arvo. Ranskassa mm. kirkko ja valtio erotettiin toisistaan. Tasa-arvo oli tuossa yhteydessä tarkoitettu käytännössä valkoisille miehille. Myöhemmin se ulottui myös naisiin. Taimela totesi, että taistelu yhdenvertaisuudesta jatkuu edelleen – myös koulutusjärjestelmässä.

1800-luvun nationalismi ja kansallisvaltioiden perustaminen toivat käännekohdan sivistyskäsitykseen. Me vastaan muut -ajattelua oli toki jo aiemmin, Taimela totesi. Kansallisuuden, kuten suomalaisuuden, korostaminen näkyy kuitenkin edelleenkin käsityksessä siitä, kuka on sivistynyt.

Sivistyskäsitys Suomessa

1800-luvun Suomea ei luotu ulkoisen mahdin, loistavan historian, kuninkaiden, sotapäälliköiden tai jonkin kuvitellun paremmuuden varaan. Sen sijaan Suomen idea oli nimenomaan sivistys. Tuskin mitään valtiota tai kansakuntaa on samalla tavalla perustettu sivistyksen idean varaan, totesi Eero Ojanen.

Snellmanilaisen sivistyskäsityksen varaan rakennettu Suomi pyrki löytämään ratkaisuja aikakauden suuriin kysymyksiin. Kansallishengen lisäksi Snellmanin ajattelussa korostui vahvasti kosmopoliittinen ulottuvuus. Sivistynyt ihminen oli Snellmanille kulttuurinen innovaattori, vastuunkantaja sekä arvojen ja normien kehittäjä, Reijo Miettinen toi esiin. Keskustelussa oltiin yksimielisiä siitä, että Suomen vahvalla sivistyskeskustelun traditiolla on annettavaa myös kansainväliseen keskusteluun.

Myös suomalaisia kirjailijoita nostettiin esiin. J.L. Runeberg, Sakari Topelius, Elias Lönnrot ja Aleksis Kivi ovat olleet hyvin merkittäviä suomen kielen ja kansallisidentiteetin vahvistamisessa.

Kansakoululaki asetettiin Suomessa 1806. Muodollisen koulutuksen ohella merkittävästi suomalaiseen sivistykseen on vaikuttanut 1800-1900 -lukujen vaihteen kansalaisjärjestöt, kansansivistystyö sekä työväenliikkeen nousu. Työväen sivistysliikkeen kantavana ajatuksena oli, että sivistys kuuluu kaikille, myös

yhteiskunnan ”alemmille luokille.“ Ajatukseen sisältyi käsitys sivistyksen suuntaamisesta alhaalta ylös, sen sijaan, että se olisi jotain ylhäältä alaspäin annettua. Tähän liittyi myös yhteiskunnallinen aktiivisuus. Se, että saa olla mukana yhteisessä tekemisessä. Heli Kautonen havainnollisti tätä seuraavasti:

Lueskelin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historiikkeja ja tutkailin SKS:n julkaisutoiminnan kehittymistä vuodesta 1834 tähän päivään. Julkaisuissa näkyy "mukanaolo itseä suuremmassa jutussa" ja "yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden synteesi", mutta myös vahva ja tietoinen identiteetin rakentaminen. Jos suomalainen suomenkielinen (sivistävä) kirjallisuus loi alkuun kansallista identiteettiä, myöhemmin sen voi sanoa olleen hyvinvointivaltion identiteetin rakentaja ja tänä päivänä kaikei avoimen, demokraattisen yhteiskuntaidentiteetin rakentamista tai vahvistamista. Näkisin tästä näkökulmasta sivistyksellä itseisarvoa, mutta myös välineellistä arvoa.“

Kansansivistystyötä varten perustettiin 1920-luvulla myös kirjeopistot, jotka tarjosivat etäopetusta ja oppimista sijainnista riippumatta. Kansansivistystyön oppilaitosten ohella kirjastolaitos on ollut perustamisestaan asti suomalaisille tärkeä instituutio.

Hyvinvointivaltion rakentamisessa sivistysinstituutiot ovat olleet merkittävässä asemassa. Tähän liittyy pyrkimys pitää kaikki mukana yhteiskunnan kehityksessä. Siinä keskeistä on ilmainen koulutuksemme. Eero Ojanen totesi myös, että Suomi oli oman viiteryhmänsä maista ainoa, joka Euroopassa säilyi 1930-luvulla demokratiana, eikä luisunut missään vaiheessa oikeistodiktatuuriksi.

Suomelle leimallisiksi nähtiin sisällissota- sekä talvisotakeskeisyys sekä niiden vaikutukset suomalaiseen ajatteluun. Kansanjaottelu, karjalaisten siirto ja heidän jälkeläistensä arvet sekä kielen ja kulttuurin menetykset ovat asioita, joista on vieläkin vaikea puhua. Ilona Taimela nostikin esiin, että käsityksemme suomalaisuudesta ja historiasta on yhä tänä päivänä hyvin talvisotakeskeistä.

Asiantuntijaryhmässä nostettiin esiin I ja II maailmansota sekä niiden vaikutus eurooppalaisen sivistyskeskustelun kannalta. Toisen maailmansodan jälkeen voimistuivat rauhankulttuurin ja kansainvälisen yhteistyön aktiivinen rakentaminen. Ajatus universaaleista ihmisoikeuksista julkilausuttiin, kun YK:n ihmisoikeuksien julistus annettiin vuonna 1948. Unesco perustettiin. Solidaarisuusliike ja globaali vastuu tulivat osaksi sivistysihannetta.

Tärkeä sivistyksen käännekohta on ollut kasvun rajojen tuleminen vastaan sekä 1970-luvun öljykriisi. Sanna Rekola totesi, että näiden myötä ympäristökysymykset tulivat kasvatusagendalle.

Viime vuosikymmeninä sivistysajattelun suunta on muuttunut: taloudellinen tehokkuus ja työelämän tarpeiden palveleminen on nostettu sivistyksen tärkeimmiksi tavoitteiksi, huomautti Riikka Suhonen. Asiantuntijaryhmässä kysyttiin, eikö sivistyksellä ole enää samanlaista itseisarvoa kuin ennen?

Tämän päivän sivistysajatteluun vaikuttavana nostettiin esiin myös 1990-luvun laman tuottama huono-osaisuus ja siihen liittyvä ylisukupolvisuus sekä 1990-luvulla kasvanut maahanmuutto ja rasismi. Edelleen suomalaisessa sivistyskeskustelussa korostuu vahvasti suomalaisuus.

Minna Mattila-Aalto totesi, että suomalaiset ovat koulutususkovaisia: arvostamme koulutuskansalaisuutta ja kansalaisen oikeuksia tiedolla sivistymiseen. Hän nosti esiin myös, että kansalaisuuden kautta nähty, kansalaisuutta rakentava sivistys on varsin erilaista kuin esimerkiksi ranskalainen sivistys. Se korostaa ihmistä emansipoituneena, kulttuurista ja muuta sivistyspääomaa keräävänä olentona.

Suomalaisuuskeskeiseen sivistyskeskusteluun toi näkökulmaa myös Ilona Taimela pohtiessaan ulossulkemista. Ketkä hyväksymme suomalaisiksi, ketkä lokeroimme ikuisiksi maahanmuuttajiksi? Keitä pidetään sivistyneenä, ketkä otetaan mukaan kehitykseen? Miksi Euroopan ulkopuolelta tulevat akateemiset maahanmuuttajat ovat Suomessa siivoajina ja koulunkäyntiavustajina? Onko sivistys vain valkoihoisille?

Asiantuntijaryhmän työskentelyssä sivistyskeskusteluun nostettiin myös kiistanalaisia kohtia tai jännitteitä, esimerkiksi sivistyksen elitistisyys/poissulkevuus, kuten ajattelutavoissa: me sivistyneet – muut barbaarit tai

me terveet – vammaiset. Historiassa on synkkiä esimerkkejä siitä, miten ajatuksella oman kansallisuuden tai valkoisuuden muita suuremmasta edistyneisyydestä on oikeutettu muiden kansojen alistamista ja tuhoamista sekä räikeää eriarvoisuutta. Sivistyksellä perusteltu toiminta ei siis ole ollut ainoastaan myönteistä ja eettistä. Tämän kriittinen tarkastelu on välttämätöntä.

Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus nostettiin tärkeäksi teemaksi, ja siihen paneudumme erikseen 2. työpajan, Sivistys kuuluu kaikille, työskentelyssä.

3. Nykyisyys: sivistyskeskustelun aiheita

Ymmärrys sivistysten muodosta ja tarpeesta on murroksessa. Globalisaatio, ympäristökysymykset, demokratian ja ihmisoikeuksien kriisi sekä elinikäisen ja jatkuvan oppimisen vaatimukset ja mahdollisuudet kutsuvat meitä pohtimaan ja määrittelemään uudelleen sivistystä ja sen tarvetta.

EU:n mukaan taitoja ja oppimista tarvitaan kansalaisten hyvän elämän edistämiseen ja (markkina)talouden hyvinvointiin. Suomalaisessa keskustelussa nämä eurooppalaiset vaikutteet ovat näkyneet vahvasti.

Työpajassa pohdittiin tahoja tai näkökulmia, jotka ovat vaikutusvaltaisia tai keskeisiä eurooppalaisessa koulutusta ja sivistystä koskevassa keskustelussa. Todettiin, että sivistys ja Bildung ovat käsitteinä palanneet keskusteluun. Tanskassa ja Ruotsissa on perustettu sivistystä tutkivia yhteisöjä ja ajatushautomoita. EU:n toimielimet, kansainväliset järjestöt, kuten Unesco ja EAEA ovat keskeisiä sivistysten muotoilijoita. YK:n Agenda 2030 on eräs vaikutusvaltainen tulevaisuuteen suuntaava tavoitteenasettelu.

Myös Suomessa useat eri tahot ovat ottaneet sivistysten asialistalleen. Keskustelua käyviä yhteisöjä on lukuisia: vapaan sivistysten organisaatiot, opetustoimi, (ml. Opetushallitus, Opetus- ja kulttuuriministeriö), kulttuurilaitokset ja kulttuuriperintöorganisaatiot (ml. museot, kirjastot, arkistot, galleriat), ammattiliitot ja eri alojen järjestöt. Kvs:n lisäksi esimerkiksi Kriittinen korkeakoulu, Sitra, Sivistysten vapaus ja vastuu - ohjelma ja Demos Helsinki ovat aktiivisia keskustelijoita. Aihepiirin tutkimusta on käynnissä. Sivistys on yhä arvona tärkeä kasvatustun ja koulutustun kentällä.

"Juuri nyt elämme aikaa, jossa syventynyt ymmärrys ihmisyyksilöiden kytkeytyneisyydestä toisiinsa sekä muuhun luontoon yhdistyy teknologisiin innovaatioihin, jotka muokkaavat yhteistä ajatteluaamme, päätöksentekoa ja toimintatapojaamme. Lienee varhaista sanoa, mitä tästä kaikesta seuraa, mutta ymmärrys sivistysten muodosta ja tarpeesta on epäilemättä murroksessa." Jaakko Vilja

Sivistystä tarvitaan edelleen

Sivistys on kasvatusta ihmisyyteen. Tämä juontaa juurensa antiikin totuuteen, hyvyyteen ja kauneuteen, jotka luovat sivistyskasvatustun ytimen - ja myös perusopetuksen opetussuunnitelman arvopohjan, totesi Katariina Stenberg.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa todetaan seuraavasti:

"Ihmisyyteen kasvussa jännitteet pyrkimysten ja vallitsevan todellisuuden välillä ovat väistämättömiä. Sivistykseen kuuluu taito käsitellä näitä ristiriitoja eettisesti ja myötätuntoisesti sekä rohkeus puolustaa hyvää. Sivistys merkitsee yksilöiden ja yhteisöjen taitoa tehdä ratkaisuja eettisen pohdinnan, toisen asemaan asettumisen ja tietoon perustuvan harkinnan perusteella. Eettisyyden ja esteettisyyden näkökulmat ohjaavat pohtimaan, mikä elämässä on arvokasta. Sivistys ilmenee tavassa suhtautua itseensä, muihin ihmisiin, ympäristöön ja tietoon sekä tavassa ja tahdossa toimia. Sivistynyt ihminen pyrkii toimimaan oikein, itseään, toisia ihmisiä ja ympäristöä arvostaen. Hän osaa käyttää tietoa kriittisesti. Sivistykseen kuuluu myös pyrkimys itsesäätelyyn ja vastuunottoon omasta kehitymisestä ja hyvinvoinnista."

Uuden koulutuspoliittisen selonteon (2021) tavoitteisiin on sivistyksestä kirjattu:

"Sivistys näkyy kansainvälisyytenä, moninaisuuden ymmärtämisinä, hyvinvointina ja kestävästä kehityksen edistämisenä."

Anna Finnilä totesi, että eri aikojen sivistysihanteet ovat muokanneet kulloistakin yhteiskuntamuotoa. Etenkin murrokset ovat haastaneet perinteisiä sivistyskäsitteitä.

Sivistystä tarvitaan edelleen. Suuret haasteet, kuten ilmastonmuutos tai yhteiskunnallinen eriarvoisuus, edellyttävät monipuolista tiedollisen, eettisen ja poliittisen ajattelun yhdistämistä.

Sivistyksen ydinarvoiksi asiantuntijaryhmässä luettiin oikeusvaltio, jakamattomat ihmisoikeudet, luotettavuus, avoimuus, kunnioitus, ekologisuus. Ryhmässä myös muistutettiin, että sivistys ja koulutus eivät ole sama asia: käsitys, että koulutettu ihminen olisi sivistynyt on liian mustavalkoinen.

Sivistys pyrkii yhteiskunnalliseen muutokseen

Vesa-Matti Lahti toi esiin, että uudemmissa eurooppalaisissa, erityisesti saksalaisissa, kasvatustieteellisissä sivistysteorioissa (esim. Weniger, Peukert ja Klafki) sivistykseen kuuluu osallistuminen yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sivistystä ei voi olla ilman pyrkimystä ottaa osaa polttavien yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen. Näin ollen nykyiseen eurooppalaiseen sivistyskäsitteeseen ja sen ydinarvoihin kuuluu myös asioiden parantamiseen tähtäävä kriittisyys. Lahti toi keskusteluun Antti Moilasan kirjoittamat huomiot saksalaisten teorioiden pohjalta:

"Ollakseen sivistynyt, ihmisen on kyettävä perustelemaan omia näkemyksiään, esittämään ja ottamaan vastaan kritiikkiä, ratkaisemaan konflikteja ja rakentamaan konsensusta. Siten sivistys ei edellytä valmiita vastauksia viheliäisiin ongelmiin, vaan se koostuu tiedollisista ja taidollisista valmiuksista, joita ratkaisujen kehittäminen yhdessä muiden ihmisten kanssa edellyttää. Esimerkiksi ymmärrys viheliäisten ongelmien rakenteesta ja historiasta sekä jo kehitetyistä ratkaisuista ja niitä perustelevista näkemyksistä ja intresseistä kuuluvat sivistykseen."

"Sivistykseen kuuluu yhteiskunnan ja politiikan huomioiminen, mikä voi merkitä kahta asiaa: ihminen joko edistää yhteiskunnan toimintaa tai kritisoi ja pyrkii uudistamaan sitä. Nykypäivänä yritykset kritisoida ja uudistaa yhteiskuntaa ovat erityisen tärkeitä."

Individualismi, kilpailu ja välineellistynyt sivistys aikamme ongelmina

Asiantuntijaryhmässä haastettiin nykyisen kulttuurimme individualismia. Sivistyksen todettiin rakentuvan vuorovaikutuksessa yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Tuloksena tulisi olla väkivallattomuuteen ja rakentaviin, kestäviin ratkaisuihin pyrkivä sivilisaatio ja ihmiskunta.

"Nykypäivänä sivistystä uhkaa yksilön asemaa korostava, individualistinen kulttuuri ja markkinoiden yllyttämä kilpailullisuus, joka houkuttaa vertailuun taipuvaisen ihmisen negatiiviseen ja yksilön voittamiseen tähtäävään kilpailuun yhteisön ja yhteisen edun sijaan. Sivistys ilmenee vastuun kantamisena muiden ja ympäristön hyvinvoinnista. Se vaatii muidenkin kuin omien tarpeiden kunnioittamista, mahdollisuuksien ja toiminta-avaruuksien suostamista muillekin kuin itselle, sen hyväksymistä, että yksilöiden välillä vallitsee keskinäisriippuvuus. Ihmisyksilön on hankala voida maapallolla tai esimerkiksi työelämässä hyvin yksin." Minna Mattila-Aalto

Asiantuntijaryhmässä todettiin, että EU:n ohjelmat painottavat liiaksi taitoja. Asiantuntijaryhmä nosti työskentelyssään esiin tätä ongelmaa: Sivistys kuuluu kaikille -ajattelun rinnalle tärkeimmäksi arvoksi on tullut taloudellinen tehokkuus ja työelämän tarpeiden palveleminen. Lauri Tuomi totesi, että

aikuiskoulutuksen valtavirtakeskustelu on ohjautunut hyvin pitkälle työikäisen väestön osaamisen päivittämiseen eli ns. skills-keskusteluun. Tässä on toki tärkeitä juonteita mm. siihen, että kaikilla olisi perustaidot sekä EU:n sanojen mukaan "elinikäisen oppimisen" taidot, Tuomi jatkoi.

“EU-tasolla "key competences", avaintaidot/elinikäisen oppimisen avaintaidot linkittyvät sivistyskeskusteluun. Ammatillisen koulutuksen osalta on Euroopan tasolla todettu, että avaintaidoissa on keskitytty etenkin digitaaliseen osaamiseen, kielitaitoon sekä yrittäjyyden kehittämiseen, kun taas sosiaaliset ja kansalaistaidot sekä kulttuuritietoisuus ja kulttuurin ilmaisumuodot ovat jääneet vähemmälle huomiolle.”
Riikka Suhonen

Myös Suomessa koulutuspoliittisessa selonteossa on nähtävissä Suhosen mukaan sivistyksen välineellisyys. Ammatillisen koulutuksen osalta tavoitteena on lisätä yleissivistäviä sisältöjä, mutta perustelut ovat välineellisiä: tarkoituksena on parantaa jatko-opintovalmiuksien kehittymistä sekä työelämässä pärjäämistä.

Individualismin ja sivistyksen välineellisuuden ohella asiantuntijaryhmässä nostettiin esiin kilpailun koveneminen yhteiskunnassa ja koulutuksessa, esimerkkeinä yleistyneet ja alati aiempiin opiskeluvaiheisiin kohdistuvat valmennuskurssit.

Asiantuntijaryhmässä tuotiin esiin hallitsevana keskusteluna puhe elinikäisestä oppimisesta (vs. jatkuva oppiminen, jolla viitataan erityisesti työikäisten taitojen päivittämiseen) ihmisoikeutena sekä kansalaisvelvollisuutena. Sivistysideaali velvoittaa tavoittelemaan hyvää elämää kaikille.

Ekososiaalinen sivistys

Minna Mattila-Aalto totesi, että keskustelu sosiaalisesta inklusiosta ja osallisuudesta tuo vastapainoa taloudellista vaurautta korostavalle markkinakapitalistiselle kulttuurille.

”Sivistykseen liittyy myötätunto ja empatia, joita koskevat keskustelut ovat saaneet hyvin tuulta purjeisiinsa. Inhimillistä ja yhteisöllisyyttä painottava keskustelu... herättää ihmisiä näkemään tiedollisen oikean ja väärän rinnalla myös kokemuksellisen hyvän ja huonon.” Minna Mattila-Aalto

Liian usein tämä typistyy kuitenkin keskusteluksi syrjäytymisestä ja koskee lähinnä nk. marginalisoituneita ryhmiä. Näitä ryhmiä yritetään pitää mukana, jotta välttyttäisiin syrjäytymisen aiheuttamilta taloudellisilta kustannuksilta, ja pystyttäisiin takaamaan yhteiskuntaturvallisuus, Mattila-Aalto huomautti edelleen.

Työpajassa nousi vahvasti esiin globalisaation vaikutukset sivistyskäsitykseen pohdittaessa, mitkä ilmiöt vaikuttavat tapaamme keskustella sivistyksestä. Keskustelu ilmastonmuutoksesta ja ihmisoikeuskeskustelun laajeneminen muiden elollisten oikeuksiin ja ihmisen vastuuseen omasta toiminnastaan on oleellinen ja vaikutusvaltainen osa sivistyskeskustelua.

Viimeistään 2000-luvulla on tapahtunut laajamittainen herääminen ilmastomuutokseen. Se on keskeisimpiä sivistyskäsityksemme päivittämistarpeeseen vaikuttavia tekijöitä. Tänä päivänä sivistyskeskustelun keskiössä on ilmastomuutos ja luontokadon torjuminen. Kestävä kehitys ja ympäristökäsitykset nostettiin voimakkaasti esiin asiantuntijaryhmän toimesta. Luonnonvarojen hupeneminen ja ilmastomuutos ovat koko maailmaan vaikuttavia ongelmia. Länsikeskeistä kehitysparadigmaa on kritisoitu. Olemme heränneet hiljalleen siihen, että olemme merkittävä osa ongelmaa. Näitä ongelmia tulisi käsitellä aiempaa laajemmin myös koulutusjärjestelmässämme. Systeeminen ajatus kestävydestä olisi tuotava osaksi sivistystä. Meidän tulisi myös pohtia uudelleen sitä, mitä pidämme vaurautena: tarvitsemme ekososiaalista sivistystä.

“Keskustelu ilmastonmuutoksesta ja ihmisoikeuskeskustelun laajeneminen muiden elollisten oikeuksiin ja ihmisen vastuuseen omasta toiminnastaan on oleellinen ja vaikutusvaltainen osa sivistyskeskustelua.” Minna Mattila-Aalto

”Nousevia kysymyksiä ovat muun muuassa kuinka ekokatastrofista puhutaan, kuinka se läpäisee arkemme, kuinka se muokkaa tai sen pitäisi muokata käsitystämme sivistyksestä ja tulevaisuudesta, sekä kuinka se pitäisi ottaa huomioon koulutusjärjestelmässämme.” Ilona Taimela

Keskustelussa korostuivat valtaan ja vastuuseen liittyvät kysymykset, globaali vastuu, ihmisoikeudet ja moniäänisyys sekä luonnon kunnioittaminen. Työpajassa kysyttiin, ketkä eivät käy sivistyskeskustelua. Keiden ääni tulisi siis saada kuuluviin? Kysymystä toivottiin analysoitavaksi eri yhteyksissä. Sanna Rekola toi esiin pyrkimykset dekolonisoida sivistysajatteluamme.

4. Tulevaisuus: millaista sivistyskeskustelua tarvitsemme?

Pohdimme asiantuntijaryhmässä, mitä voimme Suomessa oppia eurooppalaisesta keskustelusta.

Entä mitä annettavaa arvojen ja sivistysihanteiden pohtimisella Euroopan tasolla voi olla suomalaiselle keskustelulle?

Sivistyskäsityksemme Eurooppa-keskeisyys ja länsikeskeisyys tunnistettiin ongelmalliseksi. Historiassa on oikeutettu hirveitä tekoja sivistyksellä, siihen edelleen liittyy vaara eri kulttuurien arvottamisesta. Valta on valkoisilla, Suomessa kantasuomalaisilla. Olisikin mietittävä tosissaan miten ”muiden” sivistys tunnustetaan ja tunnustetaan. Tämä asia tulee jatkossa tunnistaa ja ratkaista. Ryhmässä painotettiin erityisesti sitä, että sivistyksen tulee olla moniäänistä. On kysyttävä, keiden äänet jäävät kuulematta nykyisessä keskustelussa. Keskusteluissa siis tunnistettiin, että kaikki tahot eivät osallistu sivistyskeskusteluun – tai se mitä kutsutaan jossain yhteydessä sivistyskeskusteluksi, on toisessa yhteydessä keskustelua esimerkiksi yhdenvertaisuudesta tai monikulttuurisuudesta.

Ilmastomuutos, biodiversiteetin ja luonnonvarojen ehtyminen ovat suurimmat uhat, joita uudenaikaisella sivistyksellä tulisi a) ratkaista ja b) kohdata. Siihen tarvitaan holistista, posthumanistista, intersektionaalista, jälkikolonialistista ajattelua.

Ilona Taimela

Voisi olla terveellistä kääntää katsetta myös Euroopan ulkopuolelle. Ajattelemmeko voivamme oppia jotain länsimäisen kulttuurin ulkopuolelta hyvästä elämästä ja sen tavoittelemisesta vai olemmeko sivistyksen eurooppalaiseen siirtomaaperinteeseen kytkeytyvä toimija, joka näkee Euroopalla olevan lähinnä annettavaa sen ulkopuolelle?

Minna-Mattila-Aalto

Perinteisen sivistyskäsityksen nähtiin olevan kapea ja pitkälti myös länsimaiseen formaaliin koulutukseen perustuva. Riikka Leskinen toi esiin, että olisi tärkeää raivata tilaa myös kaanonin ulkopuolelta tuleville ajatuksille ja tarkastella kriittisesti kapean sivistyskäsityksen luomia valtarakenteita.

Minna Mattila-Aalto totesi, että Euroopassa voitaisiin pohtia, mitä voimme saavuttaa suvaitsevuuteen kasvamisella. Kansainvälistymisen ja monikulttuurisuuden saralla on edelleen paljon opittavaa. Jälkikolonialistiseen sivistysajatteluun voisi liittää myös kriittisen historian ja omien motiivien tarkastelua sekä katseen kääntämistä Euroopan ulkopuolelle Riikka Suhonen lisäsi.

Eurooppa-keskeinen humanismi nähtiin ongelmalliseksi kolonialismin, nationalismin, rasismien sekä kapitalistisen voiton tavoittelun ja luonnonvarojen riiston kannalta. Taimela huomautti, että tältä osin meillä on paljon opittavaa alkuperäisväestöiltä, myös eurooppalaisilta alkuperäiskansoilta, joita on sorrettu eurooppalaisen sivistyksen puitteissa. Heli Kautonen jatkoi kysymällä, onko sivistys nähtävä ihmiskeskeisenä vai tulisiko sivistyksen käsitettä laajentaa myös muihin olioihin.

Skenaariotyöskentely: eri tulevaisuudet

Työpajassa tulevaisuutta pohdittiin skenaariotyöskentelyn kautta. Työpajassa esiteltiin neljä erilaista tulevaisuusskenaariota.

(1) Ekologisesti kestävä elämäntapa, jossa Suomi on osana yhtenäistä Eurooppaa. Asiantuntijaryhmän mukaan tämä on saavutettavissa tietyillä muutoksilla ja toimilla.

Näitä muutoksia ovat seuraavat:

- uusi ymmärrys siitä, mikä on vaurautta
- uudenlaiset käsitykset ihmisen ja luonnon suhteesta
- pääsy pois kuluttajuudesta: kuluttajuuskasvatus

- onnistunut ilmastokasvatus, myös päättäjiin kohdistettuna. Ilmastokasvatuksessa on tärkeää vaikuttaa myös rakenteisiin.
- ympäristö ja kestävyyskeskustelut linkitetään hyvinvointiin ja sosiaalisesti kestäväan kehitykseen globaalilla tasolla. Miten voimme Eurooppana vahvistaa globaalia tai planetaarista sivistystä?
- inkluusio: Inkluusion toteutus aidosti resursoituna, niin että sitä ei käytetä säästötoimenpiteenä.
- toimiva demokratia, joka perustuu dialogiin, kriittiseen, huolehtivaan ja luovaan ajatteluun. Demokratia vaatii edelleen vahvaa sivistystä toimiakseen tämän tulevaisuusskenaarion saavuttamiseksi.

(2) Ekologisesti kestävä elämäntapa, jossa Eurooppa on pirstaleinen. Tähän skenaarioon voivat johtaa ainakin seuraavat kehityskulut:

- kriisit, kuten pandemiat, saavat meidät kääntymään sisäänpäin ja vahtimaan oman maan etua suhteessa muihin, esimerkiksi sulkemalla rajoja, kehittämällä ja haalimalla rokotteita, jättämällä kehittyvät maat oman onnensa nojaan
- ekofasismien nousu
- ekonationalismin nousu
- kaikki kehittävät omat ekologiat, ei opita toisilta
- uskallus tarkastella käsitteitä kriittisesti, esimerkiksi maailmankansalaisuus
- vahvemmin joko kansallinen tai globaali sivistyspolitiikka
- sivistys taantuu nationalistiseen tulkintaan siitä
- vaarana kolonialismi: valtaa omaavat dominoivat heikompia omien etujensa tavoittelemiseksi
- urbaani yhteisöllisyys

(3) Suomi on osa yhteisöllistä Eurooppaa, mutta maailma on ekokriisin kourissa. Tarpeellisia muutoksia tässä skenaariossa ovat:

- vahva demokratia
- aktiiviset kansalaiset muutoksen tekijöinä: demokratiakasvatuksen tarve korostuu. Resurssien kohdentaminen tähän niin, että se koskee jokaista
- vahva resilienssi
- Eurooppa ekologisena yhteisönä
- globaalin identiteetin rakentaminen: on pohdittava, miten eri tahot saadaan mukaan näihin talkoisiin
- ekologisen jälleenrakennuksen on noustava sivistyksen keskiöön: mitä voimme korjata ja miten? tässä vaiheessa ei enää riideltäisi faktoista, vaan haetaan yhdessä ratkaisuja
- kapitalistisen talousjärjestelmän tilalle tulisi etsiä muita järjestelmiä
- eriarvoisuuden kasvaminen näyttäytyy riskinä

(4) Suomi on pirstaleisessa Euroopassa ja maailma on ekokriisin kourissa. Tämä avaa asiantuntijoiden mukaan seuraavia uhkia ja akuutteja kysymyksiä:

- Suomen valinnat sulkevat meidät pois eurooppalaisesta päätöksenteosta
- jatkuva talouskasvu peittoaa ekologisen kestävyden vaateet
- eriarvoisuuden kasvaminen
- polarisaatio eri väestöryhmien välillä
- miten demokratiaa voidaan vahvistaa? miten luottamusta voidaan vahvistaa?
- miten dialogia voidaan saada aikaan erimielisten kesken, keskustelutaitojen opettaminen

- miten vahvistetaan halua kansainväliseen yhteistyöhön?
- ilmastopakolaisuus lisääntyy
- miten turvataan ihmisoikeudet kaikille?
- maailmansodan riski kohoaa
- ekologisesti kestävä elämäntapa

5. Ajatuksia Sivistystilan sisällöiksi

Työpajan keskeinen tehtävä oli Sivistystilan sisältöjen pohtiminen. Työpajatyöskentelyssä tunnistettiin ja koottiin keskeisiä sisältöjä tai oivalluksia, joiden äärelle Sivistystilan vierailija halutaan kutsua.

Seuraavien teemojen toivottiin näkyvän Sivistystilassa:

- globaali kansalaisuus, vastuu ja oikeudenmukaisuus
- ekologinen kestävyys
- valtaan liittyvät keskustelut
- yhdenvertaisuus – eriarvoisuus -teemat
- demokratian tulevaisuus
- työn muutos
- medialukutaito ja kriittisyys
- moniäänisyys
- sivistyksen ja koulutuksen historian esiin tuominen
- hyvinvointivaltion kehitys

Asiantuntijaryhmässä todettiin, että tavoitteena tulisi olla aiheen synnyttämä omakohtaisuuden tunne, oivallus: ”Hei tämä kuuluu minulle”. Tähän liittyen nostettiin esiin pohdintoja siitä, miten sivistyksen historia näkyy elämässämme, mikä on kansalaisen rajapinta historiaan ja millainen on nykypäivän kansalaisyhteiskunta suhteessa sivistystyöhön. Sivistystilan pitäisi herättää kävijät huomaamaan sivistyksen transformatiivinen voima: tämän päivän valinnat vaikuttavat tulevaisuuteen. Historiassa on paljon henkilöitä, jotka ovat määritelleet sivistystä ja vaikuttaneet sen merkitykseen nykypäivänä. Sivistyksen historiaa leimaa eriarvoisuus. Eri aikakausina käsitykset siitä, kenelle sivistys kuuluu, ovat vaihdelleet. Nykyään nähdään, että sivistys kuuluu kaikille.

Yhtä lailla keskeiseksi teemaksi tuotiin sivistys kasvatuksessa. Siihen liittyvät mm. koulutusjärjestelmämme kehityksen historia, säädetyt lait, koulutuksen saavutettavuus ja opettajankoulutus. Nämä liittyvät myös yhteiskunnalliseen kehitykseen kuten hyvinvointivaltion syntyyn ja laajenemiseen Suomessa.

Kokemuksellisuus, elämyksellisyys, dialogisuus, toisen saappaisiin astuminen ja ristiriitojen äärelle kutsuminen nähtiin näyttelykokemuksessa tavoiteltavina. Kokemuksellisuutta tukevat tuoksut, erilaiset materiaalit, liikkuvat kuvat, valot ym.

Sivistystilan sisältöjen temaattinen pohdinta tiivistyi konkreettisiksi ideoiksi:

- Sivistysaarteen etsintä: Aarteenetsijälle luodaan kokonaiskuvaa sivistyksen historiasta ja historian merkityksestä osana sivistystä nykypäivänä. - - Kuka olen tässä maailmassa? Juuret juurettomille, turvaa ymmärryksestä. – Tarinoita, narratiiveja. Mukana olisi omakohtaisuus ja moniäänisyys, kävijä saisi itse pohtia miten asemoi itsensä tähän.
- Interaktiivinen arvoseinä: Voimavarakeskeisyyttä ja omien vaikutusmahdollisuuksien esiin tuomista pidettiin tärkeänä. Sivistystilassa nämä voisivat toteutua elämyksellisesti esimerkiksi interaktiivisella arvoseinällä, johon kävijät voivat itse kiteyttää tärkeinä pitämiään asioita esimerkiksi eri kehille: mitä ilman en voisi elää, mikä on mukavaa ja mitä maailma tarvitsee lisää.
- Pakopeli dystooppisesta tulevaisuuskuvausta: Minkälainen olisi maailmaa ilman sivistystä tai medialukutaitoa? Mitä jää jäljelle, jos poistetaan sivistys?
- Dystooppinen maailma/ihannemaailma 2050: Huone/digitaalinen maailma, jossa olisi kuvattuna toisaalta dystooppinen maailma ja toisaalta ihannemaailma vuonna 2050. Huoneessa voisi olla minikuunnelmia tai kuvia tulevaisuudesta valkokankaalla. Tilaan voitaisiin tuoda myös palikkakaupunki, josta kävijä voisi poistaa sivistyslaitoksia ja katsoa miltä kaupunki näyttää ilman niitä.

6. Lopuksi

Sivistyskeskustelu on laajaa ja vilkasta Suomessa ja muualla. Ensimmäinen neljästä Sivistystilan rakentamiseen liittyvästä työpajasta olikin otsikoltaan Eurooppalainen sivistyskeskustelu.

Kansainvälisen keskustelun merkityksen tunnisti jo Snellman. Hänen sivistysajatteluunsa liittyi kosmopoliittinen ulottuvuus. Suomen sivistyskäsitys luotiin snellmanilaisen sivistyskäsityksen varaan. Snellmanin sivistysajattelun lisäksi työpajassa keskusteltiinkin mm. suomalaisen sivistys-käsitteen sisällöstä, sivistyksen vahvasta asemasta yhteiskunnan luomisessa kansakuntana ja valtiona sekä.

Problemaattisina koettiin sivistysajattelun Eurooppa-keskeisyys ja länsikeskeisyys sekä sen kolonialistiset kaiut. Tarve tarkastella ajatuksia myös tämän kaanonin ja valtarakenteiden ulkopuolelta tuotiin esiin. Kritisointia herätti useiden ohjelmien keskittyminen taitojen kehittämiseen.

Snellmanin ajatuksia sivistyksestä kannattaa tutkia edelleen. Useiden tämän hetken kansainvälisten sivistysteoreetikkojen tapaan Snellman ajatteli sivistykseen kuuluvaksi yhteiskunnallisen velvoitteen olla tietoinen aikakauden suurista kysymyksistä ja ongelmista, ja löytää niihin ratkaisuja.

Eurooppalaisen sivistysajattelun pohjana on edelleen ajatus, että jokaiselle tulee tarjota valmiudet ymmärtää yhteiskuntaa ja kukoistaa siinä. Maailman ja yhteiskuntien muuttuessa monimutkaisemmiksi tämä edellyttää yhä enemmän tietoja ja valmiuksia. Ihmisoikeudet, kestävä kehitys ja globaali vastuu ovat sivistysajattelun keskeisiä elementtejä.

Liitteet

Liite 1: Tausta-aineistoa

Kirjallisuuskatsauksena on työpajojen aihepiiriä taustoittavaa koontia eurooppalaisen sivistyskäsityksen historiasta sekä tahoista, jotka osallistuvat sivistyskeskusteluun.

Valistuksen filosofia toi kasvatuksen keskiöön

Kasvatusta koskevia pohdintoja on ollut lähes yhtä pitkään kuin kirjoitettua sivistyshistoriaa. Tieteellisen kasvatustieteen synty sijoitetaan valistuksen aikaan, 1700-luvun lopulle. Valistus ja modernin kasvatustieteen synty nostivat pedagogiikan osaksi modernisaatioprosessia, joka alkoi keskiajan maailmankuvan murroksesta renessanssin lopulla. Valistuksen myötä nousi usko tietoon, järkeen ja tieteeseen yli valtiollisen tai uskonnollisen auktoriteetin. (Siljander 2002, 19–21.) Kasvatus ja koulutus nähtiin välttämättömiksi edistyksen kannalta. Ne liitettiin valistuneen ihmisen perushyveiksi syntyperästä riippumatta.

Modernin sivistyskäsitteen varhainen teoreetikko Johan Amos Comenius (1592–1670) esitti *Didactica Magna* -teoksessaan periaatteen *omnes, omnia, omnino*: kaikkea kaikille monipuolisesti. Sivistys kuuluu kaikille eikä myönnä etuoikeuksia. Valistukselle ominaisen ajatuksen mukaan sivistys on ihmisyyteen ylipäättään kuuluva velvoite, ei mikään erityisryhmille kuuluva tiedollinen tai taidollinen ominaisuus. (Siljander 2002, 32.)

1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuoliskolla saksalaiset sivistysteoreetikot kuten Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), Johann Gottfried Herder (1744–1803), Wilhelm von Humboldt (1767–1835) ja Immanuel Kant (1724–1804) loivat määritelmiä sivistyksestä. Sivistykseen liitettiin moraalinen, kognitiivinen, esteettinen ja praktinen ulottuvuus. Sivistyneellä ihmisellä nähtiin olevan kyky itsenäiseen ajatteluun ja moraaliseen päätöksentekoon. Valistuksen universaalien humanismin ongelmaksi muodostui kuitenkin sen universalisuus sekä realismin puute – kuka toteuttaa maailmankansalaisen humanistisen kasvatuksen?

Kantille ihmisluonto ja ihmisyyden ideaalit olivat muuttumattomia. On siis myös olemassa yleispäteviä rationaalisia, moraalisia ja esteettisiä kriteerejä, joiden toteutumista voidaan arvioida historian eri vaiheissa. Inhimillinen järki kehittyi Kantin mukaan kumulatiivisesti niin, että jokainen sukupolvi voi rakentaa edellisen luomalle perustalle. Valistuksen prosessissa järjen, moraalin ja esteettisen arvostelukyvyn tuli organisoida maailmaa kohti lopputulosta, jossa olisi ikuinen rauha ja maailmankansalaisuus. (Niemi 2011, 71–72.) Tähän sisältyi vahva edistysusko; järjen lisääntyminen oli Kantille historian suunta.

Kant halusi maailman, joka perustuu järjen käyttöön. Se toteutuisi itsekasvatuksena ja sen myötä myös yhteis- ja ihmiskunnan kehittymisenä. Ytimessä oli ajatus emansipaatiosta alaikäisyydestä täysi-ikäisyyteen. Alaikäisyys on kyvyttömyyttä oman järjen käyttöön. Ihmisen tulee myös käyttää järkeään julkisesti, valistaa itseään ja muita julkisessa keskustelussa kansalaisena. Kantin mukaan julkinen opetus on ensisijaista ja paras opetuksen muoto on filosofien johtamat kansalaisten yhteisöt. Valistus on näin henkilökohtaista toimintaa, joka saa aikaan kollektiivisen prosessin. Ihmisellä on lisäksi luova mielikuvitus, joka antaa itsekasvatukselle jatkuvan luovuuden luonteen. (Niemi 2011, 71–87.)

Herder ajatteli, että ihmisessä on potentiaali, sisäinen voima. Voiman eräänä ilmentymänä historiassa on vaihteittain ilmenevä kehitys kohti yleistä ihmisyyttä. Se ei ole lainalainen tapahtuma, vaan ihmiselle annettu mahdollisuus. Kasvun suunnasta ja sisällöstä vastaavat ihmiset itse. Sekä Kantille että Herderille

ihmisyys tarkoitti suurempaa järkevyyttä, pyrkimystä vapauteen ja oikeudenmukaisuutta ja kohtuullisuutta. Ihmisyys on vastavoima vallan- ja mukavuudenhalulle sekä ahneudelle. (Niemelä 2011, 71–87.)

Herder myös liitti järjen kieleen ja kulttuureihin. Hänen mukaansa todellinen edistys rakentuu ennemminkin moneudelle kuin universaaliudelle. Ihmisen itselleen muistin ja mielikuvituksen avulla rakentama maailma ei ole absoluuttinen vaan suhteellinen, näkökulmaan sidottu totuus. Uudet sukupolvet saavat aikaisemmilta sukupolvilta traditioita, kokemuksia ja tuotoksia oman edelleen kehittämisensä pohjaksi. Sivistyksen keskeisimmäksi ominaispiirteeksi tuli Herderillä sen luonne jatkuvana kehitysprosessina. Ihmisen luova voima ei hänelle ollut vain käsitteellisessä kielessä, vaan myös taiteessa ja mytologiassa, joiden avulla ihmiset tuovat esiin ja muokkaavat maailmankatsomustaan. (Niemelä 2011, 71–87.)

Herderille ihmiskunta jakautui kansakuntiin, joista kukin oli oma elävä organisminsa. Näistä ajatuksista seurasi kansankulttuurin keräämistä kaikkialla pohjoisessa Euroopassa. Samalla luotiin pohjaa kansalliselle kulttuurille ja identiteetille kansallisuusliikkeiden ja kansallisen autonomian tarpeisiin. Vaikka Herder painotti kulttuurien erilaisuutta, hän vastusti ajatusta niiden eriarvoisuudesta. Päämääränä ei ollut ensisijaisesti ihanneyhteiskunta vaan ihmisen persoonallisuuden kehitys, jossa jokaisella oli oikeus kehittyä ainutkertaisten kykyjensä mukaisesti. Yksilön itsen toteuttaminen riippuu vuorovaikutuksesta toisten kanssa, joka tukee myös itsetuntemusta. Siksi yhteisönkin tulee sivistyä, ja sen rikkaus syntyy moniäänisyydestä. (Niemelä 2011, 71–87.)

Herder koki epäluuloa valtiota ja keskittyneitä valtaa kohtaan ja näki pikemminkin “näkymättömän hengen ohjaaman kansan” keskeisenä. Se perustelee pohjoismaista pyrkimystä kansalaisyhteiskuntaan, laajaan osallistumiseen ja vähemmistöjen suojaan perustuvaa demokratiaa. Hegel muotoili ajattelua tästä päinvastaiseen siirtäen painopisteen kansasta ja kansalaisyhteiskunnasta kansallisvaltion. (Niemelä 74–78.) Herder uudisti valistusajattelua tuomalla siihen suhteellisen, aikakausien ja kulttuurin muutokset tunnustavan tavan hahmottaa ihmistä ja kulttuuria.

Saksalainen Bildung-perinne ja humanismi arvona

Romantiikan aikakaudelle tultaessa Bildung-käsitteeseen liitettiin ihmisessä olevien sisäisten potentiaalien täysimittainen ja monipuolinen kehittäminen. Ihanteellinen ihminen ei ainoastaan tiedä asioita, hän myös luo niitä. Saksalaisidealitit Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) ja Friedrich von Schelling (1775–1854) toivat esiin, ettei pelkkä tieto auta ihmistä elämään oikein. Ihmisen kasvun tavoitteena on luoda oma, ainutlaatuinen kuva maailmasta. Elämä ja kasvu rinnastuivat taiteelliseen toimintaan, jota ei voi sitoa ennalta annettuihin päämääriin tai merkityksiin. (Saari 2021, 115.) Saksalainen filosofi, valtiomies Wilhelm von Humboldt määritteli koulujen humanistiset aineet - kielet, historian ja uskonnon - tärkeiksi tämän tehtävän kannalta.

Romantiikan aikakauden kasvatusihanteet pyrkivät tuomaan vastapainoa valistusrationalismin ihmistä ja persoonallisuutta kaventaville piirteille. Pitkälle kehittyneen työnjaon nähtiin johtavan koulutukseen, joka kehittää ihmisen sivistystä ja osaamista kapeasti. Friedrich Schillerin mukaan koulutuksella tulikin pyrkiä kehittämään monipuolisesti ihmisen kaikkia kykyjä ja voimia. Kasvatus vahvistaa yksilöllisiä ja sivistyneitä ihmisiä, jotka eivät ole yhteiskuntakoneiston tahdottomia osia. Yksilön sivistysprosessille ei myöskään voida asettaa ulkoisia taloudelliseen tai poliittiseen hyötyyn tähtääviä tavoitteita.

Bildung-teoria näkyi käytännössä saksalaisessa koulutuspolitiikassa ja sen koulutusinstituutioissa. Berliinin yliopisto (perustettu 1810; sittemmin Humboldt-yliopisto) on edelleen tunnettu keskeisenä sivistysyliopiston mallina. Sen tavoitteista ja toimintaperiaatteista käytyyn keskusteluun osallistuivat monet saksalaiset filosofit ja humanistit. Keskustelussa korostettiin, että yliopistokoulutuksen tulee tukea monipuolista sivistystä ja sisäisten potentiaalien kehittymistä sekä olla riippumaton ja vapaa yhteiskunnan

asettamista hyötyvaatimuksista. Bildung-ihanne näkyi Saksassa myös yliopistoon valmistavalla koulutusasteella, jossa yli puolet opinnoista oli humanistisia aineita.

Saksalaisessa sivistysajattelussa tapahtui muutos kansallismieliseen suuntaan 1800-luvun alussa. Sivistysihanteen yksilöllisyys muuttui kansallisuuteen yksilöllisyydeksi. Sivistysteorioissa alettiin korostaa jokaisen kansakunnan ainutlaatuisuutta. Johann Gottlieb Fichte korosti myöhemmässä ajattelussaan yhteistoimintaa ja kansakunnan etua tärkeämpinä päämäärinä kuin yksilöllisyyttä ja omaa etua. Kasvatuksesta piti kitkeä tahdon vapaus, koska se jättää moraalin kehityksen sattuman varaan. (Saari 2021, 119.)

Suomalainen sivistyskäsitys ja vapaa sivistystyö

J.V. Snellman (1806–1881) pohjasi Suomessa ajattelunsa vahvasti saksalaiseen Bildung-perinteeseen. Snellman painotti valtiota keskeisenä poliittisena yksikkönä. Yksityinen tahto tuli sovittua koko kansan yhteiseen yleistähtoon. Kasvatus oli prosessi, jossa ihminen saavuttaa järjen ja vapauden. Ihmisen luonto ymmärrettiin rajoitteena, joka pitää ihmistä yksilöllisten halujensa ja tarpeidensa kahleissa ja nämä kahleet piti kasvatuksella murtaa. Ihminen saattoi tulla sivistyneeksi ainoastaan yhteisössä ja kansallisessa kulttuurissa. (Saari 2021, 120–121.)

Suomen sivistyskäsitys luotiin snellmanilaisen sivistyskäsityksen varaan. Se velvoitti olemaan tietoinen aikakauden suurista kysymyksistä ja löytämään ratkaisuja niihin. Vaikka Snellman puhui paljon kansallishengestä, liittyi sivistyskäsitykseen alusta saakka vahva kosmopoliittinen ulottuvuus. Snellman piti kansainvälistä keskustelua välttämättömänä. Tieto on sekä yksilöstä riippumatonta perinnettä että ajattelevan subjektin tapa ottaa tietoisuuteensa tämä sisältö. Snellmanille sivistynyt ihminen on kulttuurinen innovaattori, vastuun kantaja sekä arvojen ja normien kehittäjä.

Vapaa kansansivistystyö on pohjoismaissa keskeinen aikuisten oppimisen muoto. Sen ytimessä ovat olleet 1700–1800 -luvun tulkinnat kansasta, valistuksesta, sivistyksestä ja demokratiasta. (Niemelä 2011, 13.) Kansansivistys institutionalisoitui 1840-luvulla, kun Tanskassa perustettiin ensimmäinen kansanopisto. Pohjoismaisen kansansivistystyön piirteitä ovat toiminnan autonomia, humanistinen lähestymistapa ihmisen kasvuun ja aktiivisen kansalaisuuden tukeminen sekä dialogia, kohtaamista ja vuorovaikutusta painottava pedagogiikka.

Aktiivinen kansalaisuus ja demokratia ovat olleet pohjoismaisen sivistystyön tavoitteita alusta saakka. Ajatuksena oli rahvaasta kansaksi -näkemys. Kaikkien yhteiskunnan jäsenten tuli saada tiedot ja taidot; mahdollisuudet osallistua täysipainoisesti ja tasaveroisesti demokratiaan. Aktiivinen kansalaisuus on sivistyksen tavoin potentiaali, joka ei kehity itsestään. (Niemelä 2011, 49-50.)

Ihmiset saattoivat kehittää itseään ja toteuttaa pyrkimyksiään yksilöinä ja osana kansalaistoimintaa. Grundtvig kehitteli 1830-luvulta eteenpäin kansansivistyksen visiota Tanskassa, josta se levisi Norjaan, Ruotsiin ja Suomeen. Yhden näkemyksen mukaan kaikista maailman utopioista vain Grundtvigin visio toteutui, kun kylmästä ja pimeästä pohjoisesta tuli ”valon, valistuksen ja vaurauden valtakunta” (Niemelä 2011, 52–53.)

Modernin sivistys-käsitteen piirteiksi on sivistyshistoriallisista traditioista johdettavissa seuraavat piirteet: sivistys on ensinnäkin luova prosessi, jossa ihminen kehittää ja muokkaa itseään ja ympäristöään. Toiseksi se sisältää ajatuksen olemassa olevan ylittämistä. (Siljander 2002, 31–32.) Tähän voidaan lisätä myös yhteisön merkitys, sivistys ei ole yksilön ominaisuus vaan yhteisöllistä ponnistelua.

Sivistyskeskusteluun osallistuvia tahoja

Eri eurooppalaistoimijoiden julkilausumien teemoja hahmoteltuna taulukossa. Suuntaa antava kokonaiskuva, mistä Euroopassa puhutaan koulutuksen, oppimisen, osaamisen ja sivistyksen saralla.

Taulukko: Eurooppalainen sivistyskeskustelu

Teemat/ yhteisöt	Sivistys/ Bildung	Elinikäinen oppiminen Kasvatus Taidot, osaaminen	Taloukasvu, työllisyys + / -	Ilmastonmuutos	Pandemiat ym. kriisit	Kestävä kehitys	Globalisaatio + / -	Hyvä elämä Humanismi	Aktiivinen kansalaisuus	Demokratia	Tasa-arvo Erityisryhmät	Tiede	Historia/tulevaisuus Kulttuuritietoisuus	Vapaus	Digitalisaatio	Kielitaito
EAEA	+	+	x	x	x	x	x	x	+	x	x	x			+	
ESREA		+	-		x	x	x	+	x	x	x	x				
PIAAC		+	x					x	x		x	x	x		+	x
PISA		+	x					x			x	x			x	
European Bildung Network	+	x		x	x	x	x	x	+	x	x	x	+	x	x	
Nordic Bildung	+	x	x		x		x	x	x	x	x	x	+	x		
EU pillar of Social Rights		x	+					+	x		+					
EU Education Area EEA 2025		+	+	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Euroopan osaamishjelma, Skills Agenda		+	+	x	-	x		x			x	x		x		
Digital Education Action Plan		+			x			x			x			+		
EPALE	x	+	x					x			+			x		x
YK Agenda 2030		x	x	x		+		x			x					

Taulukon merkkien selitykset

- iso asia/pääteema +
- iso asia x
- mainittu x
- erityinen huoli markkinavoimien jylläämistä ja Covidista -

EU

EU:n ohjelmakaudella 2021–27 eurooppalaiset ajankohtaiset arvot ovat ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen, vapaus, kansanvalta, demokratia, tasa-arvo ja oikeusvaltio. Myös digitalisaatio ja kansalaisten digitaidot ja kielten osaaminen ovat keskeisiä aiheita. EU näkee, että yhteisöllisyys Euroopassa liikkuvuuden ja digiosaamisen myötä on suotavaa.

EU:n sosiaalisten oikeuksien pilarissa (European Pillar of Social Rights) on mainittu mm. koulutus ja elinikäinen oppiminen, jotka palvelevat työosaamista ja osallistumista yhteiskuntaan. Se asettaa myös kriteerit sosiaaliselle oikeudenmukaisuudelle. Eurooppalainen koulutusalue 2025:ssa (European Education Area) keskeisiä teemoja ovat taloudellinen kasvu, sosiaalinen koheesio ja liikkuvuus.

Euroopan osaamishjelma (European Skills Agenda) on 5-vuotinen ohjelma taitojen ja osaamisen kehittämiseen ihmisillä ja yrityksissä. Tärkeitä teemoja ovat perustaidot, lukeminen ja laskeminen, sekä oppimisen osaaminen ja osaamista ja taitoja koskevan tiedon hallinta (skills intelligence). Erilaisiin kriiseihin halutaan oppia resilienssiä, ja tieteellistä oppimista halutaan kaikille.

YK & Unesco

YK:n kestävän kehityksen agenda 2030 on yleiskokouksen päätöslauselma vuodelta 2015. Sen 17 tavoitetta ovat ihmisten ja luonnon hyväksi. Yhtenä kohtana on taata laadukas elinikäinen oppiminen kaikille. Tärkeää on myös hyvä elämä ja erityisryhmien huomioonottaminen. Agenda 2030:n aikajänne on 2016–2030 ja se on valtioita poliittisesti sitova asiakirja. Unescon Futures of Education -aloitteessa visioidaan sitä, miten oppimisella voidaan vastata ilmastonmuutoksen, eriarvoisuuden ja eri maissa nousseen poliittisen kriisin asettamiin haasteisiin. Tavoitteena on nostaa ”ihmiskunnan kollektiivinen älykkyys uudelle tasolle”.

OECD

Koulutuspoliittiseen keskusteluun vaikuttavat myös taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD:n taitotutkimusohjelmat PISA ja PIAAC. PISA (Programme for International Students Assessment) on OECD-maiden 15-vuotiaiden ohjelma, jossa mitataan nuorten osaamista lukemisessa, luonnontieteissä ja matematiikassa. Aiemmin on hämmästeltä Suomen pärjäämistä PISA-tutkimuksissa, ja tämä on tuonut ”Pisa-turismiakin” Suomeen, mutta nyttemmin nuorten osaaminen on laantunut.

PIAAC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) on OECD:n ohjelma, jossa mitataan aikuisten luku-, numero- ja digitaatioita. Suomi on pärjännyt tässä hyvin, mutta eri väestöryhmien välillä on suuria eroja.

PIAAC ja PISA eivät suoraan ota kantaa sivistykseen, vaikkakin osaamista perustellaan osin ihmisen kykynä toimia yhteiskunnassa ja työelämässä. Tutkimuksilla on vaikutusvaltaa, joka suuntaa koulutussektorin toimintaa ja koulutuspolitiikkaa. Suomessa koulutuksessa perinteisesti ei ole painotettu liikaa mittausta, vaan opiskellaan oppimisen ja ihmisenä kasvun vuoksi. Esimerkiksi PISA-menestyksen nähdään syntyneen tämän sivutuotteena (esim. Jussi Saramo, puhe tilaisuudessa Inspired by Future of Education).

Eurooppalaiset oppimis- ja sivistisyhteisöt EAEA ja ESREA

Aikuisten oppimisen yhteisöt EAEA ja ESREA (Euroopan aikuiskoulutuksen tutkimusseura) on perustettu tutkimaan ja kehittämään aikuisten taitoja ja osaamista. EAEA ja ESREA on ovat englanninkielisiä, ja heillä sivistys ilmenee tekstissä muissa käsitteissä. EAEA on mukana myös käynnissä olevassa Bildung-projektissa, jossa luodaan kokonaisvaltaista, sivistykseen pohjaavaa lähestymistapaa aikuiskoulutukseen.

European Bildung Network sekä Nordic Bildung

Tanskassa toimiva, eri maiden kansalaisille ja yhteisöille perustettu järjestö, jossa suomalaisiakin on mukana. Järjestön mukaan sivistyksen arvoja täytyy elvyttää. Bildung on sivistystä: juurien tuntemista ja jotta voimme nähdä tulevaisuuteen. Sivistys on koulutusta ja tietoa, jotta voi kukoistaa yksilönä ja yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä. Se on vastuuta ja vapautta; kasvua ja elinikäistä oppimista; voimaantumista ja aktiivisuutta.

European Bildung Network järjestää aktiivisesti seminaareja ja keskustelutilaisuuksia. Näissä on keskusteltu mm. siitä, miten bildung kaipasi lisää näkyvyyttä, roolimalleja ja yhteistyötä poliitikkojen kanssa.

Nordic Bildung on ajatushautomo, joka tuottaa tulevaisuudentutkimusta ja kansanvalistusta. Tulevaisuuden oppimista ja sivistystä käsittelevät näkemykset painottavat laajasti kansalaisten elämänlaatua ja yhdenvertaisuutta sekä globaalia solidaarisuutta ja yhteistyötä. Erityisryhmiksi, joiden asemaa tulee parantaa, on tunnistettu mm. naiset, maahanmuuttajat, vammaiset, vanhukset, työttömät, sukupuolivähemmistöt, kodittomat, köyhät ja henkilöt, joilla on matala osaaminen. Rasismia, syrjintää, eriarvoisuutta ja globaalia epätasa-arvoa tulisi kitkeä.

Liite 2. Käsitteitä

Elinikäinen oppiminen: Ihminen oppii ja hänen tulee oppia koko ikänsä, jotta voi menestyä työelämässä ja yhteiskunnassa. Oppiminen tapahtuu sekä oppilaitoksissa että niiden ulkopuolella, kuten työelämässä, järjestöissä ja harrastuksissa.

Formaali eli muodollinen eli virallinen oppiminen on tutkintoon tähtäävää koulutusta.

Informaali eli arkioppiminen on arjessa, kuten työssä tai perheessä tapahtuvaa oppimista.

Jatkuva oppiminen: Työikäisten työhön liittyvän osaamisen kehittäminen.

Kasvatus: Toimintaa, jolla pyritään vaikuttamaan kasvatettavan kasvu- ja sivistysprosessiin.

Non-formaali eli epävirallinen oppiminen voi olla täydennyskoulutusta ja vapaan sivistystyön tai muistiorganisaatioiden tarjoamaa oppimista.

Oppiminen: Tietojen, taitojen tai tapojen omaksumista. Oppia voi opiskelemalla, opettelemalla tai harjoittelemalla, tai kokemuksen, esimerkin tai ympäristön vaikutuksesta.

Osaaminen koostuu tiedoista ja taidoista sekä myös henkilön ominaisuuksista, asenteista, arvoista ja verkostoista, joita hän käyttää toiminnassaan.

Sosialisaatio: Prosessi, jossa aiempien sukupolvien tiedot ja taidot välittyvät sukupolvelta toiselle. Tähän liittyy sosiaalista kiinteyttä ylläpitäviä asioita kuten tavat, arvot, normit, uskomukset.

Sosialisaatioparadoksi kasvatuksessa: Moderni pedagogiikka kyseenalaistaa tietoisesti nykyisyyttä. Miten siis sosiaalistetaan uusia sukupolvia sellaiseen, mitä halutaan samalla uudistaa tai purkaa?

Taidot: Oppimalla ja harjoittelemalla saavutettuja käyttäytymisen muotoja.

Lähteitä ja luettavaa

Verkkolähteet

European Bildung Network. Global Bildung Manifesto. 2021. Verkkosivu:

<https://europeanbildung.net/manifesto/>

Ahlskog, Jonas. 2021. Sivistyksen paluu Pohjoismaiden yhteiskunnalliseen keskusteluun. Blogiteksti EPALE.

<https://epale.ec.europa.eu/fi/blog/jonas-ahlskog-sivistyksen-paluu-pohjoismaiden-yhteiskunnalliseen-keskusteluun>

Andersen, Lene Rachel. 2021. Mitä sivistys on? Ja miten se liittyy aikuiskoulutukseen. 2021

<https://eaea.org/wp-content/uploads/2021/02/Bildung-Finland.pdf>

Halme, Paula. 2021. Tutkitun tiedon kunnianpalautus. Blogiteksti. EPALE.

<https://epale.ec.europa.eu/fi/blog/tutkitun-tiedon-kunnianpalautus>

Huhtinen, Heini. 2021. Demokratian kriisi on myös koulutuksen kriisi. Blogiteksti. EPALE.

<https://epale.ec.europa.eu/fi/blog/demokratia-kriisissa-enta-koulutus>

Kirjavainen (Bossa), Mikko. 2018. Metamodernistinen meemi – ja miksi se on niin tärkeä? Blogiteksti.

<http://tehopal.blogspot.com/2018/09/metamodernistinen-meemi-ja-miksi-se-on.html>

Lahti, Vesa-Matti. 2019. Aukkoja sivistyskäsityksessä: <https://www.sitra.fi/julkaisut/aukkoja-sivistyskäsityksessa/>

Lahti, Vesa-Matti. 2020. Mikä idiootti olen ollutkaan! Sitra.

<https://www.sitra.fi/blogit/mika-idiotti-olen-ollutkaan/>

Manninen, Jyri. 2021. Onko jatkuva oppiminen elinikäisen oppimisen pahin uhka? Sivistystyön Vapaus ja

Vastuu. <http://www.vapausjavastuu.fi/jyri-manninen-jatkuva-oppiminen/>

Miettinen, Reijo. 2016. Sivistys kilpailuyhteiskunnassa: Mitä annettavaa Hegelillä on tänään?

<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/175467>

Miettinen, Reijo. Aikuiskasvatus, sivistys ja työn tulevaisuus:

<https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/88409>

Miettinen, Timo. 2020. Sivistysihanteen jäljillä Sitra Muistio:

https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/317279/sivistysihanteen_jaljilla.pdf

Moilanen, Antti 2020: Mitä on sivistys? Blogiteksti:

<https://koulujasivistys.wordpress.com/2020/08/29/1436/>

Moilanen, Antti 2021: Kuinka sivistys tulisi tänä päivänä ymmärtää? Blogiteksti:

<https://www.sitra.fi/blogit/kuinka-sivistys-tulisi-tana-paivana-ymmartaa/>

Ojanen, Eero. 2019. Mitä sivistys on ja miten sitä edistetään:

<https://katsaus.kriittinenkorkeakoulu.fi/katsauspc/eero-ojanen-mita-sivistys-on-ja-miten-sita-edistetaan/>

Seppänen, Antti. 2019. Lämmintä dataa kovien faktojen rinnalle. Valtiolla.fi.

<https://valtiolla.fi/lamminta-dataa-kovien-faktojen-rinnalle/>

Tomperi, Tuukka & Belt, Jaakko. 2019. Johdatukseksi sivistyksen ajattelemiseen:

<https://netn.fi/sites/www.netn.fi/files/netn191-08.pdf>

Painetut lähteet

Joutsenvirta, Maria & Salonen, Arto 2020. Sivistys Vaurautena. Radikaalisti mutta lempeästi kohti kestävää yhteiskuntaa. Keuruu: Basam Books Oy.

Kinnari, Heikki. 2020. Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä. Genealoginen analyysi EU:n, OECD:n ja Unescon politiikasta. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura ry.

Lampinen, Osmo. 2000. Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. Tampere: Gaudeamus/Oy Yliopistokustannus University Press Finland.

Niemelä, Seppo. 2011. Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa. Kansanvalistusseura ja Snellman-instituutti.

Saari, Antti. 2021. Kasvatusteoria antiikista nykypäivään. Tallinna: Gaudeamus.

Siljander, Pauli. 2002. Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Asiantuntijoiden esittelyt

Anna Finnilä on filosofian maisteri, joka toimii Helsingin kaupunginmuseossa tiimivastaavana. Hän on erikoistunut museopedagogiikkaan, museon hyvinvointipalveluihin ja historian elävöittämiseen sekä julkaissut useita tietokirjoja lapsille.

Heli Kautonen, FT, toimii Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston johtajana. Hän on työurallaan ollut mukana kehittämässä kansallista Finna-palvelua ja muita kulttuurin ja tieteen digitaalisia verkkopalveluita. Sivistyskeskustelussa hän pyrkii tuomaan esiin kirjastojen ja muiden kulttuuriperintöorganisaatioiden – sekä niiden palveluja käyttävien ihmisten – näkökulmia.

Vesa-Matti Lahti on VTT, joka teki väitöskirjansa ympäristösosiologian alalta. Hän työskentelee Sitran ennakointitiimissä, tällä hetkellä Sivistys+-projektissa (1/2020–6/2022). Hän on erityisen kiinnostunut sivistyksen narratiivin päivittämisestä ja laajentamisesta sekä sivistysihanteen tulevaisuudesta.

Jyri Manninen, KT, aikuiskasvatustieteen professori, Itä-Suomen yliopisto, dosentti, Helsingin yliopisto. Tutkimusaiheita mm. vapaan sivistystyön toiminta sekä aikuiskoulutuksen ja yliopistojen oppimisympäristöt. Häntä kiinnostaa sivistystyön vahva historia ja ihmettely, miksei sen eteen työskennellä nyky-yhteiskunnassa, jossa 'sivistysvaje' aiheuttaa jo monenlaisia ongelmia.

Minna Mattila-Aalto, VTT ja työn kehittämisen maisteri. Hän on hybridiryttäjä, tietokirjailija-blogisti ja toimii tutkimus- ja kehittämispäällikkönä TTS Työteho-seurassa sekä KVS-säätiön hallituksessa. Hänen tieteellinen ja toiminnallinen kiinnostuksensa kohdistuu erityisesti työelämänsivistykseen.

Reijo Miettinen, Valtiotieteen tohtori (VVT), Helsingin yliopiston aikuiskasvatustieteen emeritus professori. Hän on tutkinut opetustyötä ja teknologisia innovaatioita, mm. tietomallintamisen käyttöönottoa rakennusteollisuudessa. Viime vuosina hän on selvittänyt sivistys-käsitteen aatehistoriallisia juuria.

Eero Ojanen, FT. Ojasen väitöskirja Henki ja sivistys liittyi J.V. Snellmanin sivistysajatteluun jota hän on harrastanut 1970-luvulta saakka. Hän on kirjoittanut useita kirjoja sivistyksen käsitteestä ja myös useita sivistysjärjestöjen historiikkeja sekä muita aihepiiriin liittyviä artikkeleja. Hän toimii Kriittisen korkeakoulun osa-aikaisena toiminnanjohtajana sekä vapaana tietokirjailijana.

Hanna Rahkonen, Suomen Opettajaksi Opiskelevien Liiton SOOL ry:n varapuheenjohtaja, tuleva luokanopettaja sekä suomen kielen ja kirjallisuuden aineenopettaja, Tampereen yliopisto. Hänestä sivistys kuuluu kaikille - se on iso syy miksi hän opiskelee opettajaksi. Sivistyskeskustelussa hän huolehtii opeopiskelijoiden ja opettajankoulutuksen äänestä.

Sanna Rekola työskentelee Sitrassa Sivistys+-projektissa asiantuntijana. Hän on kiinnostunut sivistyksen merkityksistä muutosvoimana kohti kestäväää tulevaisuutta. Lähellä sydäntä ovat myös osallisuuden ja aktiivisen kansalaisuuden teemat, systeeminen muutos ja tulevaisuusajattelu.

Marita Salo, KM, on Opintokeskus Siviksen toiminnanjohtaja ja rehtori, sekä puheenjohtaja Opintokeskukset ry:ssä. Kansalaisjärjestöjen ääni ja rooli sivistyskeskustelussa on hänelle tärkeä, sillä osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus ovat tärkeä osa sivistysyhteiskuntaa.

Katariina Stenberg toimii didaktiikan yliopiston lehtorina Helsingin yliopistossa. Hänen tutkimusintressejään ovat opettajan identiteetti, opettajaksi opiskelevien ammatillinen kehittyminen ja opettajankoulutus.

Riikka Suhonen tutkii väitöskirjassaan maailmankansalaisuutta ja globaaleja ilmiöitä toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Suomessa näitä teemoja voisi kutsua globaaliksi sivistykseksi, jota osallistuminen tämän päivän yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimintaan vaatii.

Ilona Taimela, KM, opetuskonsultti ja yrittäjä. Hän kouluttaa opetusalan henkilöstöä mm. monialaisten opetuskokonaisuuksien ja tutkivan oppimisen edistämiseen sekä kestäväen tulevaisuuden rakentamiseen. Ilona on ollut KVS-säätiön Etäkoulu Kulkurissa suunnittelemassa ja toteuttamassa etäopetusta AI-Holin leirin suomalaisille lapsille Syyriaan.

Tuukka Tomperi, KT, FM, toimii tutkijana Tampereen yliopistossa Koneen säätiön rahoituksella ja sivistyskentällä mm. filosofisessa niin & näin -kollektiivissa sekä Opetushallituksen johtokunnassa. Hän on kiinnostunut demokratiakasvatuksesta ja ajattelutaitojen opettamisesta sekä tasa-arvoista kansalaissivistystä vaalivasta koulutuspolitiikasta.

Jaakko Vilja FM, VTM, on Kriittisen korkeakoulun koordinaattori ja vs. toiminnanjohtaja. Vilja on kiinnostunut erityisesti uusien yhteyksien löytymisestä niin toiminnallisella kuin sisällölliselläkin tasolla. Vapaan sivistystyön merkitys on hänen mielestään erityisesti ennakoimattomien tulevaisuuden polkujen pohjustamisessa monimuotoisen inhimillisen kasvun kautta.